

ĐỌC - HIỂU VĂN BẢN VĂN HỌC

KẾT QUẢ CẦN ĐẠT

- *Hiểu mục đích, yêu cầu của việc đọc - hiểu văn bản văn học.*
- *Nắm được các bước đọc - hiểu văn bản văn học.*

I – MỤC ĐÍCH VÀ YÊU CẦU ĐỌC - HIỂU VĂN BẢN VĂN HỌC

1. Sự cần thiết của việc học đọc - hiểu văn bản văn học

Đọc sách, báo là nhu cầu tự nhiên của con người : đọc để giải trí, để hiểu biết và sống tốt hơn. Ai biết chữ và thích đọc đều có thể đọc. Văn bản văn học là văn bản nghệ thuật, việc hiểu biết và thưởng thức thường không dễ. Các Mác từng nói, đối với đôi tai không biết âm nhạc thì bản nhạc hay nhất cũng không có ý nghĩa gì. Nhà văn Sê-khổp trong một vở kịch từng chế giễu người xem kịch hát chỉ hứng thú với cái giọng trầm của diễn viên. Đối với anh ta, nội dung vở kịch không có gì đáng chú ý. Cũng có thể nói, đối với người không hiểu văn học thì tác phẩm văn học dù có dễ hiểu bao nhiêu cũng vẫn có thể bị hiểu sai, hiểu lệch, hiểu lầm.

Vì vậy, muốn đọc - hiểu được văn bản văn học, cảm thông và thưởng thức được các giá trị tư tưởng, nghệ thuật thì phải học cách đọc, dù là học trong nhà trường hay tự học.

2. Mục đích, yêu cầu đọc - hiểu văn bản văn học

Khi đọc văn bản văn học, dù với bất cứ mục đích cụ thể nào, người đọc đều thực hiện việc tiếp nhận các giá trị tư tưởng, nghệ thuật ; giao lưu tư tưởng, tình cảm với tác giả, với những người đã đọc trước ; bày tỏ thái độ đồng cảm hay không đồng cảm với văn bản văn học.

Muốn tiếp nhận đúng các giá trị tư tưởng, nghệ thuật của văn bản văn học thì người đọc phải trải qua quá trình đọc - hiểu, từ hiểu ngôn từ, ý nghĩa của hình tượng, đến hiểu tư tưởng, tình cảm của tác giả, hình thành sự đánh giá đối với văn bản, biết thường thức các giá trị của văn bản.

Muốn hình thành kỹ năng đọc - hiểu văn bản văn học, người đọc chẳng những phải thường xuyên đọc nhiều tác phẩm văn học, mà còn phải biết tra cứu, học hỏi, biết tưởng tượng, suy ngẫm, tạo thành thói quen phân tích và thưởng thức văn học. Năng khiếu bẩm sinh tuy là cần thiết và đáng quý, song có học cách đọc - hiểu văn bản văn học thì năng khiếu ấy mới phát huy tác dụng đầy đủ.

II – CÁC BƯỚC ĐỌC - HIỂU VĂN BẢN VĂN HỌC

1. Đọc - hiểu ngôn từ

a) Để đọc - hiểu văn bản văn học thì trước hết phải có ấn tượng toàn vẹn về văn bản. Mà muốn vậy, cần phải đọc thông suốt toàn văn bản, hiểu được các từ khó, từ lạ, các điển cố, phép tu từ... Đối với thơ, nếu đọc thuộc thì càng tốt, bởi như thế, ấn tượng về âm hưởng, hình ảnh thơ sẽ ăn sâu vào tâm trí, tạo điều kiện để hiểu thơ hơn. Đối với tác phẩm truyện, phải nắm được cốt truyện và các chi tiết từ mở đầu đến kết thúc.

b) Khi đọc văn bản văn học cần hiểu được cách diễn đạt, nắm bắt mạch văn xuyên suốt từ câu trước đến câu sau, từ ý này chuyển sang ý khác, đặc biệt là phát hiện ra mạch văn ngầm – mạch hàm ẩn, từ đó mới phát hiện ra chất văn. Bởi thế, phải đọc kỹ thì mới phát hiện những điểm đặc sắc, khác thường, thú vị. Ví dụ, ca dao có câu :

*Nước chảy xuôi con cá buồm lội ngược
Nước chảy ngược con cá vượt lội ngang
Thuyền em xuống bến Thuận An
Thuyền anh lại trầy lén ngàn anh oi !*

Bài ca dao cho thấy sự vận động của nước và cá, em và anh là không cùng hướng, cùng chiều : *nước chảy xuôi – cá buồm lội ngược, nước chảy ngược – cá vượt lội ngang, em xuống bến – anh lén ngàn*. Đó chính là cái mạch ngầm nói lên sự trái duyên, lỡ nhịp của mối tình. Chữ *ngang* trong bài ca dao thật thắn tình. Người ta thường gọi đó là "nhẫn tự"⁽¹⁾. Nếu nói là *cá vượt lội xuôi* thì trái chiều một cách nhảm chán. Cũng như vậy, khi đọc bài *Cáo bệnh, bảo mọi người* (Mân Giác) ta bắt gặp câu thơ :

*Xuân qua trăm hoa rụng
Xuân tới trăm hoa tươi...*

Thông thường, người ta nói xuân tới trước, xuân qua sau, hoa nở trước, hoa rụng sau. Thế mà ở đây lại nói ngược lại. Vậy phải có ngữ ý gì ở bên trong. Nếu nói "xuân tới" trước, "xuân qua" sau thì chỉ gợi ra một mùa xuân và một đời hoa. Còn nói như trong bài thơ thì lại tạo được một mạch ngầm, thể hiện được nhiều mùa xuân, nhiều đời hoa, biểu đạt được cái ý về sự luân hồi, và nói được cái ý lạc quan. Cho nên người ta nói "trật tự là ý nghĩa".

(1) "Nhẫn tự" (hoặc tự nhẫn) : chữ có vai trò làm nổi bật ý trong câu thơ.

Như vậy, đọc kĩ mạch văn là bước cơ bản để từ ngôn từ mà đi sâu vào nội dung văn bản.

2. Đọc - hiểu hình tượng nghệ thuật

a) Hình tượng trong văn bản văn học hàm chứa nhiều lớp ý nghĩa. Đọc - hiểu hình tượng nghệ thuật của văn bản văn học đòi hỏi người đọc phải biết tưởng tượng, biết "cụ thể hóa" các tình cảnh để hiểu những điều mà ngôn từ chỉ có thể biểu đạt khái quát. Chẳng hạn, ở đoạn trích *Trao duyên*, Thuý Kiều nói với Thuý Vân : "Dạ dài cách mặt khuất lời - Rưới xin giọt nước cho người thác oan", nhà văn Hoài Thanh đã hình dung rất cụ thể tâm trạng nàng Kiều lúc ấy : "Nguyễn Du còn cảm thấy tất cả cái uất, cái cay cực của mảnh oan hồn trở về trong gió, biết chàng Kim ngồi đó, biết em Vân ngồi đó mà âm dương cách trở, không sao nhìn thấy mặt nhau, không sao nói được với nhau một lời cho thoả. Do đó cũng một chén nước mà dưới ngòi bút Nguyễn Du nó thêm ý nghĩa, thêm tình nghĩa biết bao !". Như thế, người đọc có thể hình dung rất cụ thể và chính xác điều mà tác giả chỉ viết có mấy lời ! Thiếu năng lực "cụ thể hóa" thì cũng khó mà cảm nhận được hết cái hay của văn.

b) Đọc - hiểu hình tượng nghệ thuật còn đòi hỏi biết phát hiện các mâu thuẫn tiềm ẩn trong đó và tìm hiểu lô gích bên trong của chúng. Ví dụ, đọc đoạn trích *Uy-lít-xor trở về*, người đọc ngạc nhiên tại sao Pê-nê-lốp bao năm ngóng trông chồng mà khi chồng về thì lại lạnh nhạt, chưa muốn đón nhận. Đó là vì nàng thận trọng và chỉ tin vào lí trí mà thôi. Lúc này chưa kiểm chứng được người đó có phải là Uy-lít-xor thật hay không nên nàng vẫn còn do dự. Hoặc ở đoạn trích *Ra-ma buộc tội*, Ra-ma cố sức cứu vợ là nàng Xi-ta khỏi tay quỷ vương nhưng khi vừa cứu về thì lập tức ruồng bỏ nàng. Đó là vì ý thức danh dự của đẳng cấp quý tộc chi phối hành động của chàng. Đọc truyện cười *Nhưng nó phải bằng hai mày*, ta thấy viên lí trưởng xác định lẽ phải, sự thật bằng số lượng tiền hối lộ là một điều hết sức phi lí, vì thế mà buồn cười. Phải khám phá lô gích bên trong hình tượng nghệ thuật thì mới thực sự hiểu các hiện tượng văn học bể ngoài có vẻ như là mâu thuẫn.

3. Đọc - hiểu tư tưởng, tình cảm của tác giả trong văn bản văn học

Nhà văn sáng tác bao giờ cũng nhằm thể hiện tư tưởng, tình cảm trong tác phẩm. Đó là linh hồn của tác phẩm. Vì vậy, đọc - hiểu văn bản văn học là phải phát hiện được tư tưởng, tình cảm của nhà văn ẩn chứa trong văn bản. Tuy nhiên, tư tưởng, tình cảm của tác giả trong văn bản văn học thường không được trực tiếp nói ra bằng lời. Chúng thường được thể hiện ở giữa lời, ngoài lời, vì thế, người ta

đọc - hiểu tư tưởng tác phẩm bằng cách kết hợp ngôn từ và phương thức biểu hiện hình tượng. Trong đoạn trích *Uy-lít-xơ trở về*, qua thái độ ứng xử khác thường của Uy-lít-xơ và Pè-nê-lốp, tác giả ca ngợi trí tuệ và tình yêu chung thuỷ. Ở đoạn trích *Ra-ma buộc tội*, qua hành động bế ngoài tàn nhẫn của Ra-ma và vẻ đau khổ của Xi-ta, tác giả ca ngợi ý thức danh dự cao cả của hai nhân vật. Vì văn bản văn học, nói chung không bao giờ nói thẳng tuột ý muốn biểu đạt, cho nên việc đọc - hiểu tư tưởng, tình cảm của tác giả ở đây đòi hỏi người đọc phải có năng lực phán đoán, khái quát chính xác, và đó là một biểu hiện của sáng tạo.

4. Đọc - hiểu và thưởng thức văn học

Mọi sự hiểu đều là tự mình hiểu. Khi một ý nghĩa nào đó xuất hiện trong văn bản văn học, thì ý nghĩa đó luôn gắn với sự mong muốn, chờ đợi của người đọc, một sự chờ đợi phù hợp với cách biểu đạt của ngôn từ và lô gích của hình tượng. Đọc - hiểu như vậy là sự tự khẳng định của người đọc về nhiều mặt. Người đọc sung sướng nhận ra tư tưởng của tác phẩm, nhận ra sự thống nhất toàn vẹn của văn bản xung quanh tư tưởng ấy, cảm nhận được vẻ đẹp hài hòa của văn bản và có được khoái cảm về tinh thần.

Thưởng thức văn học là trạng thái tinh thần vừa bừng sáng với sự phát hiện chân lí đời sống trong tác phẩm, vừa rung động với sự biểu hiện tài nghệ của tác giả, vừa hưởng thụ ấn tượng sâu đậm đối với các chi tiết đặc sắc của tác phẩm. Đó là đỉnh cao của đọc - hiểu văn bản văn học. Khi đọc các tác phẩm ưu tú của nhân loại mà chưa đạt đến trạng thái tinh thần ấy, thì có thể nói, việc đọc chưa đạt tầm cao của rung cảm và hưởng thụ nghệ thuật.

LUYỆN TẬP

1. Vì sao phải học đọc - hiểu văn bản văn học ?
2. Anh (chị) hiểu thế nào về mục đích, yêu cầu đọc - hiểu văn bản văn học ?
3. Thế nào là đọc - hiểu ngôn từ ? Cho ví dụ minh họa từ một bài văn đã học.
4. Để đọc - hiểu hình tượng nghệ thuật trong văn bản văn học, cần phải làm những gì ? Nêu ví dụ về hình tượng nghệ thuật mà mình tâm đắc nhất.
5. Vì sao nói đọc - hiểu tư tưởng, tình cảm trong văn bản văn học là một việc sáng tạo ? Hãy khái quát tư tưởng, tình cảm của một văn bản văn học đã học để làm sáng tỏ vấn đề.
6. Anh (chị) hiểu thế nào là thưởng thức văn học ?